

Summary

Radina Vučetić – Mladenović

UJEŽ : or Nušić on the Emancipation of Women

The inter-war period in the Kingdom of Yugoslavia was marked by modernisation processes and changes that slowly led a traditional and patriarchal society into the modern European streams. These times were marked, among other changes incited by European and international influences, by the struggle for affirmation of women in the public sector and their emancipation. Strong women's social engagement, radically different and stronger than engagement before the First World War, was met with severe attacks of the conservatives, but also with approval of liberal and left-oriented intellectuals. Famous Serbian comedigrapher Branislav Nušić reacted to the women's emancipation by writing a comedy „Ujež” (Association of Yugoslav Emancipated Women), where he ridiculed women associations and public engagement of women. The proof that the times have changed, was a fact that the public disapproved that Nušić's comedy and paid its respect to the emancipated women, who managed to prove, by their overall engagement in the interwar period, Skerlić's statement that patriarchal life is a sign of low civilisation in which the role of a woman was reduced to the role of a „hen incubating chicken and cattle pulling the yoke”⁵⁰ and that the power of woman lies in her active social engagement.

Иван Хофман

УДК 378.18(=163.3/.6)(437)“1945/1948”

Југословени на студијама у Чехословачкој 1945-1948. године

Ајсџрактџ: Прилоџ настџоји да љрикаже услове у којима су живели и радили јуџословенски држављани на стџудијама у Чехословачкој, у љрвим џодинама љосле Друџоџ свејџскоџ раџа.

Високошколске установе у Југославији претрпеле су велике материјалне штете током Другог светског рата. Имовина универзитета била је уништена, оштећена, или опљачкана. Многи угледни професори и научници нису доживели крај рата, или су због сарадње са окупационим властима, са усташким режимом, те због неприхватања да живе и раде под комунистичким режимом, отишли у емиграцију. У таквим условима, високошколске установе нису могле да образују довољан број стручњака, неопходних у пословима око обнове и изградње земље, те у извршавању задатака утврђених Првим петогодишњим планом. Суочена с тим проблемом, Влада ФНРЈ је почела, већ од краја 1945. године да организовано шаље стотине студената на студије у иностранство. Највећи број њих је послат у Француску, Чехословачку и СССР. Са првим двама земљама постојале су традиционалне културно-просветне везе, док је слање студената у СССР било у складу са идеолошким опредељењима владајуће Комунистичке партије Југославије. Текст који је пред читаоцима представља прилог проучавању живота и рада југословенске студентске колоније у Чехословачкој од 1945. до 1948. године.¹

¹ Ова тема до сада није систематски обрађивана у југословенској историографији. Већа пажња посвећена је југословенским омладинцима, који су од почетка 1946. до јесени 1948. боравили у Чехословачкој на изучавању различитих заната (Б. Трипковић, М. Трипковић, *Искушења једне младосџи: јуџословенски омладинци у Чехословачкој 1946-1948. з.*). Ова монографија, настала превасходно на основу грађе фондова Министарства рада ФНРЈ и Министарства социјалне политике ФНРЈ (оба се чувају у Архиву Југославије) прати припреме за одлазак омладинаца у чешке и словачке индустријске центре, њихов смештај и различите проблеме, настале приликом њиховог боравка. Посебну вредност имају делови монографије, који обрађују притиске чехословачких власти на југословенске ученике у време сукоба са Информбироом, у септембру 1948, те одабрани документи и накнадна сећања учесника описаних догађаја.

⁵⁰ др Ј. Хлапец-Ђорђевић, *О жени*, Живот и рад, књ. XI, св. 66, 15. мај 1932, стр. 741-742.

Прва организована група југословенских студената приспела је у Чехословачку током децембра 1945. године. Према извештају др Отона Беркопеца, аташеа за културу при Амбасади ФНРЈ у Прагу, било их је 227.² Њихов распоред по универзитетима приказан је на табели:

Карлов универзитет, Праг	196
Словачки универзитет, Братислава	16
Масариков универзитет, Брно	5
Висока рударска школа, Моравска Острава	10
укупно	227

Приспели студенти углавном су били стипендисти Владе ФНРЈ (107), или Владе Чехословачке Републике (46). Мањи број студената стипендирали су Министарство индустрије Босне и Херцеговине (5), Хавранексов фонд (4) и Завод за социјално осигурање у Љубљани (1). Стипендисти Министарства просвете ФНРЈ уписали су студије из следећих научних области:

агрономија	23
техника	45
медицина	28
право	2
шумарство	2
фармација	1
економско-комерцијалне науке	1
филозофске дисциплине	2
музичка уметност	3
укупно	107

Стипендисти Министарства просвете ФНРЈ потицали су из свих конститутивних република, и то у следећем односу:

Србија	30
Хрватска	22
Словенија	11
Босна и Херцеговина	18
Македонија	13
Црна Гора	13
укупно	107

² Архив Југославије, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ (315), фасцикла 6, јединица описа 16, Годишњи извештај о југословенским држављанима на студијама у ЧСР, за школску годину 1945/1946. 17. 7. 1946. године.

Број Југословена на студијама у Чехословачкој растао је током наредних година, али нису пронађени статистички подаци на основу којих је могуће навести њихов тачан број.³

Смештај и исхрана студената

Смештај студената био је тежак проблем. У Прагу је почевши од 1945. године владала озбиљна стамбена криза, проузрокована приливом великог броја страних студената. У једном писму Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР стоји следеће: „150 другова-арица су стипендисти са 1500 кчс мјесечно, а и већина осталих је доста сиромашног положаја; таково тешко материјално стање је погоршано плаћањем скупих приватних соба, а које се уопће и врло тешко нађу у Прагу, тако да су неки наши другови, односно другарице присиљени да спавају заједно на креветима. Ми не можемо и не смијемо дозволити да би наши другови, као што је то био случај са бугарским студентима, спавали на зими од -27 ступања целзијуса по телефонским говорницама.”⁴ Југословенске власти настојале су да реше проблем смештаја, о чему сведочи извештај Зденка Штамбука, саветника Амбасаде ФНРЈ у Прагу. У писму, са датумом од 17. октобра 1947. таксативно се наводи више узрока лошег смештаја југословенских студената у чехословачкој престоници. Пре свега, тадашње чехословачке власти нису могле да се изборе са приливом студената, којих је у само у Прагу било око четрдесет хиљада. Штамбук се пожалио на ненаклоност тадашњег чехословачког министра просвете према студентима из ФНРЈ, чији је узрок идеолошке природе, будући да је министар припадао Национално-социјалној странци.⁵ Та странка, као је навео у извештају, „све више дјелује по директивама америчке амбасаде у Прагу и њена

³ Извештај Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР из јуна 1947. (АЈ-315-44-108) наводи да је оно, на крају школске године 1946/1947. имало 329 чланова. Када се узме у обзир да се један део пријављених студената (стипендиста и самофинансирајућих) није учланио у Удружење, да је постојао одређен, данас непознат број непријављених студената, те да пописи нису сасвим поуздани, не бисмо смели да се упуштамо у нагађања око укупног броја Југословена на студијама у Чехословачкој.

⁴ АЈ-315-6-16, Извештај о раду Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР, 21. 12. 1946.

⁵ „О политичкој и економској ситуацији у Чехословачкој 1945-1948. године”, в. у: В. Лакер, *Историја Европје 1945-1992*, Београд 1999. стр. 99-110; и Ф. Лонгворт, *Стиварање источне Европје*, Београд 2002. стр. 98-130. Однос југословенске омладине према политичким превирањима у Чехословачкој, те према фебруарском преврату 1948. године, обрађен је у Ђ. Трипковић, М. Трипковић, *Искушења једне младости: југословенски омладинци у Чехословачкој 1946-1948. г.* стр. 43-46.

политика ... све се више разилази са исправном словенском линијом".⁶ Следећи извор проблема око смештаја југословенских студената био је њихово одсуство из Прага током летњег распуста, а управо су у то време вршене расподеле соба. Штамбук је упозоравао руководство Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ, у чијем је ресору било старање о Југословенима на студијама у иностранству да пошаљу студенте у Праг на време, али, како надлежни нису правилно реаговали, југословенски студенти су остали закинати приликом расподеле соба и кревета по студентским домовима. Саветник амбасаде ФНРЈ у Прагу није одустајао од настојања да обезбеди какав-такав смештај југословенским студентима. После доста натезања, Југословени су добили 212 места у прашким студентским домовима, те у импровизованом смештају. Највећи број, њих 118, било је смештено у Колеж маршала Тита, а њих двадесетак је усељено у бившу читачоницу, привремено адаптирану за становање. Преостали су смештени у бараче, које је Југословенима уступило Посланство СССР у Прагу.⁷

Смештај у Колежу маршала Тита био је далеко од идеалног. Осим проблема редовне исхране, решеног отварањем мензе, која је добијала храну из ФНРЈ, стални извор проблема представљала је затегнутост између југословенских и домаћих студената у дому. Извор несугласица била је додела соба. Југословенски студенти су се уселили у Колеж у децембру 1945, када су најбоље собе већ биле заузете, те у њих унет сав исправан намештај, који је тих дана био дефицитарна роба у читавом Прагу. Југословенски студенти су тражили прерасподелу соба и намештаја, што су Чеси одбили. Напетости су довеле и до физичког разрачунавања међу студентима.⁸

Редовна исхрана је била још један проблем с којим су се суочавали југословенски студенти. Појединци су изгубили и до 10 килограма телесне тежине, а појавили су се и случајеви туберкулозе. Питање редовне исхране било је делимично решено отварањем мензе за чланове Удружења југословенске народне студентске омладине у Прагу. Менза је отворена захваљујући материјалној и финансијској помоћи Југословенског народног фронта у Прагу и Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ, у износу од 350.000 динара. Менза није функционисала без тешкоћа. Проблем недостатка кухињског особља релативно је брзо решен ангажовањем куvara и економа из Југославије. Остао је проблем сталног недостатка новца, који је решаван претплатом самих студената на један, или оба obroка, те

⁶ АЈ-315-44-108, Извештај о корацима предузетим за смештај наших студената у Прагу, 17. 10. 1947. године.

⁷ Исто.

⁸ АЈ-315-44-108, Извештај о раду Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР за школску годину 1946/1947. јун 1947. година.

њиховим добровољним радом, када је требало преносити храну, дежурати за време обеда и рибати кухињу и трпезарију. Првобитна претплата југословенских студената на ручак и вечеру била је 400 круна месечно. Потом је због великих издатака повећана на 500 круна за оба obroка, односно на 300 за само један. Будући да је стипендија Владе ЧСР износила 1.500 круна месечно, одакле је требало подмирити смештај, исхрану, градски превоз и бројне ситније трошкове, претплата на исхрану у југословенској мензи била је заиста велика. Комитет за школе и науку уплатио је на рачун мензе помоћ од 150.000 круна, чиме је знатно попуњен њен буџет.⁹

Сачувана архивска грађа нам пружа врло мало података о положају југословенских студената у унутрашњости Чехословачке. Ту празнину делимично попуњава писмо Антона Гргића, стипендисте чехословачке владе, на студијама рударства и металургије у Моравској Острави.¹⁰ Главна потешкоћа колоније од 23 југословенска студента била је константан недостатак новца. Стипендија Министарства рударства ФНРЈ била је 2.500, Министарства црне металургије 3.000, док је стипендија чехословачке владе била 1.500 круна месечно. Ниједна од тих стипендија није покривала трошкове становања, прехране и студирања. Месечни трошкови за храну били су 1.400 до 1.600 круна. Трошкови изнајмљивања стана, огрева и прања веша износили су 350 до 450 круна. Трошкови уписа године, куповине књига и скрипата били су укупно око 3.000 круна, те је било какво нормално студирање било практично онемогућено. Комитет за школе и науку је, додуше, обећао месечну помоћ стипендистима у износу од 500 круна месечно, али је она, бар до краја октобра 1947, када је писмо написано, изостала. Чешки студенти су позивали југословенске колеге на екскурзије, плесне вечери, у позориште и на друге облике забаве, али се они због сиромаштва углавном нису одазивали. „О набавки обуће и одјеће не може бити ни говора, а многи и многи баш у Ч.С.Р. гледају на човјека, не као [на] човјека, него по томе како је обучен, или чак какову носи кошуљу, или машну.” Један од начина да поправе свој материјални положај био је да се запосле у неком од индустријских постројења у Острави, али „да ли доликује новом југословенском студенту да ради на којем руднику или железарама тежи посао. Ми се не стидимо радити, али у земљи гдје су упрте очи у сваки наш корак, то си ипак не можемо дозволити. Наш задатак је солидно студирати, а поред тога се и свестрано занимати за низ других момената, који су за нас некако ипак недокучиви”.¹¹ Тако су, због свог

⁹ АЈ-315-44-108, Извештај о раду Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР у току Првомајског такмичења, јун 1947. година.

¹⁰ АЈ-315-44-108, Писмо Антона Гргића, 25.10.1947. година.

¹¹ Исто.

крутог идеолошког става, југословенски студенти у Моравској Острави били принуђени да гладују. Студенти у Брну су били у сличном положају, док су студенти у Братислави, махом Словаци по националности, били у повољнијем положају, будући да су многи међу њима имали родбину у Словачкој.¹²

Удружење југословенске народне студентске омладине у ЧСР

Највећи део Југословена на студијама у Чехословачкој приступио је Удружењу југословенске народне студентске омладине у ЧСР, са седиштем у Прагу. Оно је пружало различите облике помоћи и заштите својим члановима, али је истовремено било средство којим су Комунистичка партија Југославије и држава вршиле контролу над студентима.¹³ Крајем 1946. године Удружење је бројало 245 редовних чланова, подељених по факултетима на факултетске јединице. Све факултетске јединице имале су своје поверенике, који су се редовно састајали и разматрали различита питања од интереса југословенских студената у Чехословачкој. Организовали су кружоке за заједничко учење и проверавање знања, којима су руководили студенти старијих година. Они су састављали планове и програме рада својих кружока и руководили радом студентских испитних комисија, те нису допуштали студентима да изађу на регуларан испит, докле га не положи у оквиру кружока. Организована су и такмичења у савлађивању наставног градива. На ванредној седници Удружења, одржаној после Првомајског такмичења 1947. године, закључено је да је највећи успех постигнут тамо „где је постојала пуна сарадња и међусобно потпомагање”. На супрот томе, „изразити неуспеси, падање по неколико пута код неких наших другова ... последице су појединачног учења, лоше организованих кружока и лабавог и неозбиљног рада”.¹⁴ Др Отон Беркопец, аташе за културу при Амбасади ФНРЈ у Прагу, са поносом је истакао, тада популарним речником фабричке производње, да су на овај начин студенти премашили постављене норме у савлађивању наставног градива за 50 одсто.¹⁵

¹² АЈ-315-44-108, Извештај о раду Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР у току Првомајског такмичења, јун 1947. година.

¹³ АЈ-315-6-16, Годишњи извештај о југословенима на студијама у ЧСР, за школску годину 1945/1946. 17. 7. 1946. година.

¹⁴ АЈ-315-44-108, Извештај о раду Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР у току Првомајског такмичења, јун 1947. година.

¹⁵ АЈ-315-6-16, Годишњи извештај о југословенима на студијама у ЧСР, за школску годину 1945/1946. 17. 7. 1946. година.

Нису сачувани релевантни историјски извори, на основу којих се може проверити да ли је Беркопцова оцена преувеличана, или одговара стању ствари.

Удружење је имало свој Културни одбор, који се бавио организовањем различитих приредаба, предавања и изложби. Једна од секција била је Дебатни клуб, који је организовао расправе са различитим, тада пожељним темама, као што су империјализам, раднички покрет, те читање реферата о Црвеној армији, Лењину и другим установама, личностима и датумима значајним за идеолошки рад КПЈ међу студентима. Међу секцијама помињу се још: секција усмених новина, зидних новина, преводилачка секција, хор, вокални октет, фолклорна секција, фотографска секција, инструментална секција и књижница. Руководство Удружења се у свом извештају о раду током школске године 1946/1947. пожалило на њихове резултате. Садржаји усмених и зидних новина нису били на висини. „Чланци су више пута били слаби, а такође и техничка обрада самих новина.” Преводиоци су преводили на чешки језик незанимљиве текстове о Народноослободилачкој борби и обнови и изградњи земље, тако да је мало који издавач био заинтересован да их штампа. Хор је бројао 86 чланова, али је на пробе и наступе долазио далеко мањи број певача. Самим тим, изостали су прави резултати, упркос спремљеним песама, којих је било 12.¹⁶ Фолклорна секција је трпела због слабе дисциплине чланства и због сталног недостатка југословенских народних ношњи, тако да су играчи неколико пута били принуђени да позајме чешке ношње. Књижница, која се поносила својом збирком од 1.300 наслова белетристичке и марксистичке литературе, била је слабо посећена, јер је „већина другова донела са собом из Југославије своје књиге”. Руководство Удружења жалило се на слабе резултате идејно-политичког рада, што се огледало у неколико случајева бежања студената у западне земље, те у случајевима избегавања одласка већ пријављених студената на омладинску радну акцију. Велики број студената био је, бар формално, укључен у рад физкултурне секције. Они су организовано играли шах, стони тенис, фудбал и друге спортове, али су прави резултати изостали, поново због лоше организације и недовољног ангажовања чланства.¹⁷

Удружење је било ангажовано на социјалном плану. Будући да стипендија чехословачке владе у износу од 1.500 круна није била довољна да

¹⁶ Репертоар хора нам није познат, али претпостављамо да су извођене махом револуционарне и масовне песме, које су сваком просечном љубитељу музике могле да делују само одбојно.

¹⁷ АЈ-315-44-108, Извештај о раду Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР за школску годину 1946/1947, јун 1947. година.

задовољи највећи део студентских потреба, да је велики број студената био потхрањен, а појединци оболели од туберкулозе, Удружење се постарало да набави нешто резерви хране и да пошаље оболеле у санаторијуме у Високим Татрама.¹⁸

Посебно поље рада Удружења било је стално шпијунирање студената, те састављање њихових идеолошко-политичких карактеристика. Тај задатак су обављали председници факултетских група, који су често давали и своје мишљење о томе да ли одређеном студенту треба одобрити стипендију и боравак у наредној школској години, или га као непоузданог, односно још горе, као непријатељског елемента, треба вратити у домовину. Сачуване су бројне карактеристике, састављене током јуна и јула 1948. године. Приликом њиховог састављања коришћене су одређене, за агитпроповско време карактеристичне језичке формулације, као што су: „потиче из буржоаске, доста реакционарно настројене породице”, или „буржоаско размажено васпитање оставило је на њој дубоке трагове”. Честе су биле и врло грубе оцене да је поједини студент неискрен, фразер, подмукао, настран, да „одаје утисак хохштаплерски настројеног младића”. Постојале су, с друге стране, и позитивне карактеристике. На пример: „теорију марксизма – лењинизма познаје доста добро ... У раду марксистичког кружока узимао је великог учешћа у дискусијама”.¹⁹

Неки од случајева, којима су били заокупљени „проверени” партијски кадрови међу југословенским студентима у Чехословачкој, данас, након више од пола века, изгледају помало надреално.²⁰ Тако, догодило се нешто сасвим нормално: студент се заљубио у Чехињу, која је захваљујући томе остала у другом стању. О случају се развила расправа на састанцима Удружења и аташе за културу је предложио да се заљубљени студент егземпларно казни, јер „не смемо дозвољавати да ... имају наши студенти у Прагу са Чехињама децу, као што су то радили пре рата наши студенти”. Наиме, несрећни студент је био „представник наше омладине, на коју чешка јавност – барем један изванредан део од ње – гледа врло критички”. Један други заљубљени студент је у наступу љубоморе направио сцену „баш на државни празник Албанске републике, код прославе у Колежу маршала Тита”.²¹ Кру-

¹⁸ АЈ-315-6-16, Годишњи извештај о југословенима на студијама у ЧСР, за школску годину 1945/1946, 17. 7. 1946. година.

¹⁹ АЈ-315-44-108, Карактеристике студената, јул 1948. година.

²⁰ Далеко од тога да су изгледали надреално студентима, који су били предмет пажње „проверених” кадрова, јер су мере предузете за кажњавање њиховог „греха” биле врло реалне. Они би најчешће трајно губили право на даље студирање у Чехословачкој, а у одређеним случајевима и у Југославији.

²¹ АЈ-315-6-16, Извештај аташеа за културу при Амбасади ФНРЈ у Прагу, 8. 2.1947. година.

ти, репресивни партијски политички систем, какав је владао у Југославији почевши од 1945. године није имао разумевања за емоције и сасвим природне облике понашања младих људи.

Случај Милоша Торбице

Међу бројним документима о Југословенима на студијама у Чехословачкој, које смо пронашли вршећи валоризацију и архивистичку обраду фонда *Комисије за школе и науку при Влади ФНРЈ*²², посебну пажњу привукао нам је предмет о неуспелом покушају студента Милоша Торбице да препродаје цигарете. Злосрећна судбина тог тада младог човека, подстакла нас је да се замислимо над судбином свих других „малих” људи, који су због неког свог непромишљеног потеза постали жртве репресије моћног апарата једне тоталитарне партије и државе. Предмет објављујемо у целости, сматрајући да он сам по себи довољно речито говори о времену у коме је настао, као и о личностима, које се у њему појављују.²³

Документ бр. 1:

Амбасада Федеративне народне републике Југославије,

Културни аташе Праг, пов. бр. 1265/46

Праг, 1. XI 1946.

Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ, Београд

Предмет: Милош Торбица, студ.[ент] Медицине у Прагу

Културни аташе при Амбасади ФНРЈ у Прагу примио је акт Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР у коме му је саопштено да је Милош Торбица, студ.[ент] медицине [са] станом у Прагу XVIII Цлама Мартиницова²⁴ ул.[ица] Колеј маршала Тита, продавао за време велесајама у Прагу цигарете по црно-берзијанским ценама и да је био код тога посла ухваћен чешком криминалном полицијом.

²² Чува се у Архиву Србије и Црне Горе (бившем Архиву Југославије), под редним бројем 315. Укупне је дужине 8 метара; граничне године фонда су 1946-1948, а грађе 1945-1948. Занимљиво је да у грађи овог фонда није пронађен ни један документ, који се посредно или непосредно односи на одјек Резолуције Информбироа међу студентима у Чехословачкој. То чуди, будући да је Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ, као орган управе непосредно ангажован око њих, морао да се суочава са бројним проблемима, произаштим из притисака чехословачких власти на југословенску колонију, те са поделама међу студентима. Празнину овог рада, када су у питању Резолуција Информбироа и њене последице, донекле попуњава монографија Ђ. Трипковић, М. Трипковић, *Искушења једне младости: југословенски омладинци у Чехословачкој 1946-1948.г.*

²³ Предмет се налази у АЈ-315-6-16

²⁴ Хламартиницова?

Након ове пријаве ја сам позвао студента Торбицу к себи и саставио са њиме протокол, који шаљем Комитету у прилогу.

Из приложеног протокола, као што и из писама Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР, биће Комитету цели случај Милоша Торбице јасан, али сматрам за своју дужност да скренем пажњу Комитету на следеће:

Милош Торбица понашао се све до сада врло добро и против њега није било никаквих жалби. У ово кривично дело ушао је на основу слабо схваћеног другарства. Унаточ томе, потребно је због угледа наших студентата у ЧСР, да се Торбица казни и слободан сам предложити комитету, да ми изда депешом наредбу, да се Торбица врати у земљу. Али пошто је у питању будућност једног младог човека и пошто је ово његово прво лоше дело, мишљења сам, да му се омогући, да продужи студирање у земљи.

Смрт фашизму – слобода народу!

Културни аташе Др. Отон Беркопец²⁵

Документ бр. 2:

Удружење Југословенске народне студентске омладине у ЧСР

II број 1, у Прагу 22.X –46.

Културном аташеу југословенске амбасаде, Праг

Пред кратко вријеме се је опетовала једна лоша појава са стране студента ТОРБИЦЕ МИЛОША, члана нашег Удружења.

Наиме концем мјесеца септембра ухватила га је чешка криминална полиција у мјесту Мелнику,²⁶ недалеко од Прага са кофером у којем се је налазило 7.000, већином југословенских и нешто америчких цигарета, које је продавао у једном ресторану 4,5 Кчс по комаду /шверцдерска цијена/. На његову молбу, да га не денунцирају нашем Удружењу ни Југословенској Амбасади, која се налази у Прагу, они су га пустили – обећавши му да нитко неће сазнати за то, док су цигарете присвојили себи.

Наше Удружење, дознавши за овај криминални случај, извршило је испитивање Торбице, који је почињени случај признао и на темељу његовог исказа смо саставили овај извјештај. По његовом саопћењу, цигарете је добио од друга Јакшића, запосленог у нашем Посланству у Прагу, за вријеме међународног велесајма, који се је одржавао у Прагу.

²⁵ Отон Беркопец (1906-?) био је библиограф, књижевни историчар, публициста и преводилац. Дипломирао је докторирао славистику на Карловом универзитету у Прагу, на коме је потом скоро две деценије радио као лектор за словеначки језик. Писао је студије о словеначко-чешким културним везама и преводио дела чешких писаца (*Enciklopedija Jugoslavije* 1, Zagreb 1983)

²⁶ Варошица око 30 км северно од Прага.

Мишљења смо да се је исти и од прије бавио шверцовањем цигарета, а осим тога за читаво вријеме боравка у Прагу није потпомагао наш заједнички рад. Иако је већ дуже времена у Прагу, у наше Удружење се је уписао последице овог случаја, како би се евентуалне последице према њему, као члану нашег Удружења ублажиле.

Стога сматрамо да овакав црноберзијански случај, с обзиром и на опасности проширења /један друг је већ у Југославију повраћен због сличног случаја, а који је био лакши/ треба казнити, т.ј. да би горњег друга требало повратити у Југославију и позвати га на одговорност, јер својим дјелима руши ауторитет новој Југославији и шкоди сурадњи наших и чехословачких народа.

С.[мрт] Ф.[ашизму] – С.[лобода] Н.[ароду]

Тајник: Весо Кљакић с.р.

Предсједник: Жив.[орад] Теофиловић с.р.

Документ бр. 3:

Удружење Југословенске народне студентске омладине у ЧСР

Број 4, у Прагу 30.X 1946.

Културном аташеу југословенске амбасаде, Праг

Својим актом бр. 1 од 23. октобра о[ве].г.[године] обавестили смо Вас о случају студента Милоша Торбице.

Удружење југословенске народне студентске омладине у ЧСР на својој пленарној конференцији, коју је одржало 28. октобра т.[екуће] г.[одине] расправљало је о случају горе поменутог студента. Студент Милош Торбица изнео је пред пленум Удружења читав свој случај. Он је рекао да је цигарете добио од Јакшића, шофера у југословенској амбасади у Прагу. С обзиром да му је раније некакве услуге чинио поменути Јакшић, Торбица је хтео за све то на некакав начин да се реваншира, те му услуге врати услугама. И Јакшић му је понудио да му прода 7000 цигарета, и он је то примио. Да се не би компромитовао у Прагу, отишао је у Мелник, недалеко од Прага, и тамо се распитао који је највећи хотел, отишао у хотел и понудио хотели[ј]еру. Он му је рекао да не може узети толико велику количину, али да има некаквог ортака и да ће га позвати, те ће му овај све откупити. И Торбица је чекао неколико часова у хотелу, све док није дошла криминална полиција и ухапсила Торбицу. Он их је молио, падао пред њима на колена, да га пусте и да га не пријављују Удружењу, као и нашим властима, јер би то пријављивање упропастило његову будућност. Шеф полиције се сажалио, и рекао му да ће га пустити и да га неће никоме пријављивати, али да му цигарете мора одузети, односно задржати. Уколико би неко запитао где је Торбица, рекао би да га је пустио до клозета, а да је овај искористио прилику и побегао.

После изношења случаја од стране студента Торбице, пленум је узео случај на дискусију и једногласно осудио случај. Пленум је тражио да се студент Торбица искључи из Удружења ЈНСО-а²⁷ у ЧСР, а исти преда југословенским властима на даљи поступак.

Студент Милош Торбица искључен је из Удружења ЈНСО-а у ЧСР, а Вас, Као представника Комитета за науку и школе извештавамо о случају, како би предузели потребне мере.

Смрт фашизму – Слобода народу!

Секретар: Весо Кљакић с.р.

Председник: Жив.[орад] Теофиловић с.р.

Документ бр. 4:

ПРОТОКОЛ састављен са Милошем Торбицом, студ.[ентом] медицине у просторијама Амбасаде ФНРЈ у Прагу, дне 30. октобра 1946. г.[одине] од 17 до 18 часова.

Држављанин ФНРЈ Милош Торбица, студент медицине, станом у Прагу XVIII, Хлам Мартиницова ул.[ица] Колеј маршала Тита, продавао је за време велесајма у Прагу цигарете по црно-берзијанским ценама у граду Мелник северно од Прага и код овога посла био је ухваћен чешком криминалном полицијом, која му је запленила цигарете, али њега није оставила у затвору, с обзиром на то да је југословенски студент и да се је први пут бавио црном берзом. Удружење народне студентске омладине у Прагу, које је ово и сазнало, јавило је то културном аташеу при Амбасади ФНРЈ у Праг актом број 1 од 22. X 1946. и актом број 4 од 30. X 1946. културни аташе на основу тога позвао је к себи Милоша Торбицу, саслушао га, те је дознао од њега следеће:

Торбица изјављује: „У сврху потпуног разумевања моје кривице, ја сам вам дужан испричати све од почетка до краја. Мој брат служио је заједно у војсци са шофером војног одељења при Амбасади ФНРЈ, другом Јакшићем. Овај друг, са којим ме је мој брат упознао, доносио ми је из Југославије у прошлој школској години од брата пакете са намирницама, пошто ја сам живео у време своје праксе у Наратовицама доста сиромашно. Мој брат је Јакшића замолио, да ми помогне уколико му је то могуће, и ја сам се чешће састајао са Јакшићем.

За време прашког велесајма од 15. до 22. X 1946. г.[одине] дошло је у Праг много Југословена, од којих су поготово сви собом донели цигарете, а многи од њих и преко 1.000 комада. Они су у Прагу ове цигарете продавали и за тај новац куповали ствари које су требали. Јакшићеви познаници обратили су се на Јакшића и замолили га да им он ове цигарете прода-

²⁷ Удружења југословенске народне студентске омладине у ЧСР.

је. Друг Јакшић се је нашао у незгодном положају. Хтео је удовољити молби својих пријатеља и познаника, али сам није хтео, нити могао продавати цигарета, па је замолио мене нека му ја учиним ту услугу. Пошто је он мени исто правлио услуге, ја сам сматрао за своју дужност да му удовољим, те да се му тиме реванширам. Био сам вођен широко и погрешно схваћеним осећањем другарства. Од Јакшића сам примио око 6.500 комада цигарета, међу којима је било око 1.000 америчких. Ове цигарете биле су у једном коферу и ја сам их примио на ходнику испред Амбасаде, уколико се сећам 18. септембра о.[ове] г.[одине]. Пошто сам знао да није дозвољено продавати цигарете на црној берзи, ја их нисам хтео продавати у Прагу, те сам због тога отишао за Мелник, који сам ја крај познавао још из времена свога боравка у Наратовицама²⁸, где сам радио у фабрици. То је било у четвртак 19. септембра о.[ове] г.[одине]. Када сам дошао у Мелник, оставио сам на станици кофер те отишао у град да се распитам која је овде највећа рестаурација. Када сам сазнао да је то рестаурант 'Цинк' у Мелнику, ја сам се вратио по кофер и отишао у споменути рестаурант. Овде сам и сазнао да је шеф рестаурана отпутовао у Праг и да ће доћи натраг тек другог дана око подне. Ја сам због тога преспавао у Наратовицама у хотелу 'Пошта'. Идућег дана око подне ја сам свратио у рестаурант 'Цинк' и овде понудио шефу цигарете. Кад ме је питао за цену, ја сам му рекао Кчс 4,50 за комад. Шеф ми је изјавио да ће их можда купити, али да треба да иде код свог ортака и да још њега запита да ли би и он купио ове цигарете, пошто он сам, т.ј. шеф рестаурана не може купити све. Рекао ми је нека причекам, да ће се он брзо вратити. Ја сам чекао од 14 часова надаље, али око 17 часова изашао сам ван из рестаурана, али баш у то време дошло је ауто. За кратки час после тога дошао је к мени господин, који ми се је легитимирао као члан криминалне полиције, те ме је одвео у кухињу рестаурана. Овде су ме истраживали он и остали чланови криминалне полиције откуда сам добио цигарете, колико сам их платио, по колико сам их хтео продавати итд. У томе тренутку сам осетио да ме је рестауратер пријавио криминалној полицији и наједанпут сам осетио и то, какве ће то страшне последице имати за мене. Полиција ми је запленила цигарете и после преслушања одвела ме је аутом на уред криминалне полиције у Мелнику. Овде ме је преслушавао ваљда шеф криминалне полиције и био од почетка са мном веома оштар. Ја признајем да се нисам понашао код преслушавања јуначки, пошто је на мене ово деловало страховито, јер сам видио да ће ово што сам урадио имати катастрофалне последице за целу моју будућност. Ја сам молио шефа полиције да ме спаси и да

²⁸ Варошица око 15 км северно од Прага.

не уништи мој живот, и да никоме не јави моје име, како не би мој углед страдао и како не би то шкодило мојој будућности и осталим југословенским студентима. Нарочито сам се бојао да би могла ова ствар доћи у новине. Када је шеф криминалне полиције видео да нема посла са неким професионалним шверцером, он је променио начин саслушања, те је изјавио да види да нисам ја неки препредени шпекулант и обећао ми је да неће о томе јавити нити Амбасади, нити Колеју маршала Тита. Али је рекао да ће цигарете заплени, те да ће их предати Контролноме уреду. На моју очајну молбу, он се је сажалио и није ме ухапсио, те је изјавио да, ако ће га питати зашто ме није ухапсио, да ће рећи да ме је пустио на нужник и да сам ја код тога побегао.

После тога ја сам се вратио у Праг. Нико од студената није знао да сам ја продавао цигарете и ја уопште не знам оне људе по имену, којима су цигарете припадале.

Ја се овога свега што сам учинио кајем, те молим да ме не казните престрого. Ја Вас уверавам да ме нису код овога водили разлози да нешто зарадим, него сам хтео само учинити услугу другу Јакшићу.”

Све што је изнесено у овоме Протоколу слаже се са мојом изјавом:

Милош Торбица

Ово саслушање извршио сам лично:

Културни аташе ДР. Отон Беркопец

У Прагу, 30. октобра 1946.

Документ бр. 5:

АМБАСАДИ ФНРЈ ПРАГ

ЗАБРАЊУЈЕ СЕ МИЛОШУ ТОРБИЦИ ДАЉЕ СТУДИРАЊЕ У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ СТОП ОДМАХ ГА ВРАТИТЕ У НАШУ ЗЕМЉУ СТОП

НАЧЕЛНИК КОМИТЕТА (потпис нечитак)²⁹

Документ бр. 6:

Амбасади Федеративне народне републике Југославије, Праг

За културног аташеа

9. XI 1946.

У вези вашег акта Пов. бр. 1265/46 год.[ине] извештавамо Вас да смо 9. ов.[ог] мес.[еца] телеграмом издали наређење да студента Торбицу Милоша вратите у земљу с обзиром на кривицу, коју је учинио.

По предњем треба хитно и енергично поступити.

²⁹ Недатирани препис телеграма.

Студента Торбицу брисати из списка студената којима је дозвољено студирање у Чехословачкој, а издату дозволу уништити.

Смрт фашизму – Слобода народу!

Помоћник секретара Комитета³⁰,

Аница Магашећ

³⁰ Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ.